

synagogis institueretur. Hinc jam in versione Alexandrina observatur. In antiquo fœdere perpetuò nomina singularis numeri usurpantur.

¶ Elsi textus Pentateuchi optime conservatus est,

et codices manuscripti quoque quam plurimi et antiquissimi præsto sunt; conjectura tamen critica repudianda non est, prout et nos ipsi supra loca interpolata esse coniecimus.)

CORNELII A LAPIDE VITA (1).

CORNELIUS CORNELII à LAPIDE, natione Belga, patriâ Eburoidianus, honestis ortus parentibus, à primo rationis usu Deum colere cepit fide, spe et charitate; adolescens se in societatem Jesu dedit anno salutis 1692, 8 julii; in eâ antè juventutis egressum, sacerdos factus, quotidie sacram Hostiam, ad usque vite extremum, quasi jure sacrificium immolavit. Sacram linguam Lovanii, et divinas litteras plus annis 20 publicè docuit, unde Romam à Moderatoribus accessit, easdem ibi summâ cum celebritate nominis complures annos interpretatus est, donec labori cedens totum se ad privatam scriptionem convertit; quo tempore quale institueri vite genus, nullis aptius quam ipsismet verbis explicuere; ea ipse cum Deo loquens ita concepit: *Hocce meos labores et fructus, omnia studia, omnem doctrinam, omnem commentationem, tue gloria; ò sacrosancta Trinitas, et trina Unitas, consecrari, optavique, ut omnis mea actio, omnis passio, totaque vita non esset aliud, quam continua laus tua. Tu menti meæ ab olim te revelasti, ut te unum æstimarem et quererem, cetera omnia velut exilia, inania, et fugacia flocciducem et fastidirem. Quocirca aulas et oras fugio: silentium et recessum mihi jucundum, aliisque non inutilem, sequor cum S. Basilio, Gregorio, Hieronymo, cujus sanctam Bethlehem ab eo in Palestinâ sollicitè quæsitam ego Romam inveni. Olim junior ego Martham, nunc in decessu ætate meæ Magdalenam ago et adamo, memor brevis ævi, memor Dei, memor instantis æternitatis. Cæcæ (quæ nihil fida, totâ terrâ carior est, adeoque cælum terrestre videtur) et silentii solius sum incolæ, cellicola et sacri Musæi assecta, cœlicola esse contendo, sancte contemplationis, lectionis, scriptioris, orationis, imò negotium persequor. Deo uni et trino, ejus oraculis et inspirationibus excipiens, meditandis, celebrandis incubo; ad Christi pedes sedeo, ut ab ore ejus pendulus verba vite hauriam, quæ deinde in alios effundam. Hæc ille senex agebat, et diuturnæ sanctitatis meritis cumulatus; nam ab ipso statim in societatem Jesu ingressu, beatæ æternitatis perenni consideratione, itâ est ad humanarum rerum contemptum, et cœlestium desiderium incitatus, ut ex eo nihil aliud, præter Christi perennem voluntatem, laudem et gloriam in vita, in tempore et in æternitate intenderet; eam unum celebrare et promovere omnibus votis, et studiis, omnibusque corporis et animi viribus, intenderet et satageret; nihil in hoc mundo à quoquam mortalium expectaret, nihil desideraret; hominum judicia et plausus non moraretur; soli Deo placere cupiens, et displicere timens; hoc unum spectaret, unum hoc postulare, hunc omnis ejus lectio et scriptio, hunc omnis labor desudaret, ut sanctum ejus nomen sanctificaretur, ejusque sancta voluntas fieret sicut in celo et in terrâ. Ardentissimum martyrii subeundi desiderium ab ipso primo tyrocinio divinitus haustum, adeo semper reituit, ut omnibus votis eam sibi lauream assidue efflagitaret. Eam penè jam manibus erat complexus, anno 1604, cum degens apud eadem Deiparæ Aspriocollensem miraculis illustrem, haud Lovanio procul, et adventantes turmatim religionis causâ mortales, per confessiones, conciones, aliaque sacra officia adjuvaret, ab Hollandico equitatu improvise in eam incurrente ipso festo nativitatibus Deiparæ die, cunctaque ferro et flammâ vastante, circumseptus est, et tantum non captus et trucidatus; verum sacrosanctæ Eucharistiæ quam ex æde sacrâ, ne ab hæreticis violaretur, efferebat, ac Deiparæ, quam voto nuncupat implorabat, ope, periculum non sine miraculi opinione discussum est; ipse mirâ providentiâ servatus incolmis. Ceterum quam nunquam illi excederet cupido martyrii satis ea verba declarant, quibus sanetos quatuor Prophetas, absolutio in eorum vaticinia commentario, ita compellat: *O Prophete Domini, fecistis me Prophetæ vestræ, et doctoralis laureæ participem; facite, quæso, et martyrii, ut et ego veritatem, quam à vobis hausî, aliosque docui, et descripsi, sanguine meo obsequem. Nec enim ante perfectus, et consummatus erit doctoratus meus, nisi os sigilli pariter claudatur; à trinitate propè amnis vobiscum, et pro vobis labens, volensque continuum sub eo martyrium religiose vite et martyrium ægritudinum, martyrium studiorum et scriptioris: impetrate, obsecro, mihi pro corone, et quartum martyrium sanguinis. Exhausti pro vobis spiritus vitales et animales; exhaustum et sanguinem. Omnis laboris mei per totos annos exantlati, quo vos Dei gratiâ explicuî, illustravi, et novo sermone loquentes, et prophetantes effeci ac vobiscum quasi prophetavi; vestrum mihi quasi prophete stipendium, martyrium dico, à Patre luminum æquè, ac misericordiam obtineo. Mox ad beatissimam Dei Matrem conversus, cui se suaque omnia deberet, à quâ fuisset indignus ad sanctam Filii ejus Societatem vocatus; in eâ miro modo directus, adjutus, instructus, martyrii se per eam compotem fieri postulat; deinde Dominum Jesum, amorem suum, per Genitricis et Prophetarum promerita obnixè efflagitat, ne inertem agat vitam, ne inertem in lecto mortem, sed jugum illatam, aut ferro. His consentanea fœre cæterarum ornamenta virtutum, quæ longius prosequi non est hujus opere.**

(1) Auctore P. Alegambe, Biblioth. Script. Societ. Jesu.

Nihil illo videri potuit mitius, nihil modestius, nihil temperantius. Tam humili erat de sensu in tantâ doctrinæ atque omnis humane divinxque sapientiæ vastitate, ut affirmaret: *Verè et in conscientiâ meâ, studiosissimum virorum ego sum, et sapientiâ hominum non est mecum; sum puer parvulus, nesciens introitum et exitum meum. Alibi quoque ita pronuntiavit: Jam penè à 40 annis sacro huic studio incubo, à 50 annis nihil aliud ago, quin et continuo sacras Litteras doceo, et tamen sentio, quam pariam in eis profecerim.* Religiosæ severitatis adeo tenax fuit, ut ne quid illa caperet suâ causâ detrimenti, nollet sibi quidpiam eximium ad victum proponi, tametsi valetudine semper esset imbecillimâ, annis impeditâ, studiis Ecclesiæ Dei profuturis impensâ, nec posse edulia, quæ cæteris apponebantur, conficere. Obedientia illi semper, et veritatis amor præ vitâ fuit. Hanc in omni scriptione primam habuit, illam verò ductricem ad proferendas scriptiones ad publicam lucem, quas aliquin æterno fuerat damnaturus silentio. His ille studiis sanctimonie intentos, quum 70 superasset annos ætatis, debitum tandem naturæ solvit, in Urbe sanctâ, ubi semper oplârat sanctorum ossibus sua miscere, die 12 martii, anno 1657. Cadaver auctoritate majorum proprio inclusum loculo, ut olim internosci posset, humatum est. Catalogus ipsius operum, est, qui sequitur: *Commentaria in Pentateuchum Mosis, Antuerpiæ 1616, rursûm 1625 in-folio; in libros Josue, Judicum, Ruth, Regum, Paralipomenon. Antuerpiæ 1642, in folio; in libros Esdræ, Nehemias, Tobie, Judith, Esther, Machabæorum, Antuerpiæ 1644; in proverbialia Salomonis, Antuerpiæ et Parisiis apud Cramoisy 1655; in Ecclesiasten, Antuerpiæ 1658, Parisiis 1659; in Sapientiam; in Canticum Canticorum; in Ecclesiasticum; in quatuor Prophetas Majores; in duodecim Prophetas Minores; in quatuor Jesu Christi Evangelia; in Acta Apostolorum; in omnes D. Pauli Apostoli Epistolas; in Epistolas Canonicas; in Apocalypsim S. Joannis Apostoli.*

Reliquit imperfecta in libros Job, et Psalmorum.

IN PENTATEUCHUM PROCEMIUM.

SECTIO PRIMA.

De Scripturæ origine, dignitate, objecto, necessitate, fructu, amplitudine, difficultate, exemplis, methodo et dispositionibus.

Celebris ille Ægyptiorum theologus, Mosis penè æquævus, Mercurius, Gentilium opinione Trismegistus, diu, quâ ratione aptissimè universum hoc describeret, secum ipse versans, hunc demum erupit: *Universum, inquit, est liber divinitatis, seculumque hoc sublustre est speculum divinum, nimirum hocce libro suam ipse Theologiam, diutinâ sanè commentatione didicerat. Cæsi enim enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmiter; et à magnitudine speciei et creaturæ, videri potest creator eorum, sempiterna quoque, et invisibilis ejus virtus, atque divinitas, ut in magnis hisce cælorum tabulis, in paginis elementorum, ac voluminibus temporum perspicaci oculo divinx institutionis doctrinam, propalâm quasi legere liceat. Ita sanè ex ipsis mundi primordiis et ex nihilo illius molimine, omnipotentem auctoris ejus vim et energiam; ex multiplici adeo creaturarum rerum discordi et variegatâ concordia, beneficam ejusdem abyssum, ex exemplo illo cæterorum omnium spirituum, corporum, motuum, temporumque complexu; æternitatem, immensitatemque conditoris metimur, et quadamentis pervidemus. Ita ex pondere eorumdem, numero et mensurâ, sapientissimam magni hujus architecti sapientiam, numerosamque et mirè concinnam in eo cujuslibet naturæ harmoniam ideamque mirari et suspicere licet, quæ et primis quamlibet universi hujus partem, fixis et immotis*

planè modis, et secum, et compari cuivis alteri parti amississimè devinxerit, et amicum hocce vinculum, ut stabili fide concordés varient vices, jugi suo influxu indivisè servet et teneat. Hoc ipsa de se publicâ voce deprædicans æterna Sapientia: *Quando præparabat, inquit Prov. 2, 22, cælos, aderam; quando certâ lege et gyro vallabat abyssos, quando æthera firmabat sursum et librabat fontes aquarum; quando circumdabat mari terminum suum, et legem ponebat aquis, ne transirent fines suas; quando appendebat fundamenta terræ, cum eo eram cuncta componens, quasi certas sui notas in hæc compositione se inscripisse significans.*

2. Verumenimverò, quamvis pulcher hic microcosmus archetypum, unde ab auctore suo expressus est, puta nunc sacrum, increatumque spheram altissimæ divinitatis referat, oculisque subjiciat; multis tamen partibus, imperfectus est hic liber, et scæstica duntaxat elementa suppeditat, vestigia inquam potius, quibus quasi ex ungue lionem agnoscas, quam clarâ absolutamque scriptoris sui descriptionem. Accedit quòd, naturæ solius exaratus character, nihil eorum dicat, quæ naturæ terminos transcendunt, quibus ad cœlum sanctæ Trinitatis, bonumque nostrum perenne, quod vitâ et morte, votis omnibus sequimur, probehamur.

3. Visum ergo divinx et interminæ bonitatis scribæ scilicet sapientissimæ, velociter et mirâ dignatione scribenti, alium adhibere calamus, alias nobis subijcere tabulas, alios longè depingere sui characteres, qui non mutant aliquam speciem, sed distinctas oculis voces, auribus sonos, mentibus sensa, vivasque divorum

in terris vitam monasticam professione complecteretur. Potuit divina Scriptura Victorium, turgidum tum urbis Rhetorem, a Gentilitate superstitione et fastu, ad Christianam fidem humilitatemque inflectere. Potuit Paulina lectio haereticum Augustinum, non tantum orthodoxis adungere, sed et foedissimo Veneris quotidianæ barathro erutum, ad continentiam castitatemque, non dicam maritalem, sed religiosam, coelibem omnino et intactam impellendo provehere. Potuit una Evangelii lectio: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum celorum; beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur*; Simeonem Stylitem illic convertere, eoque provehere, ut octoginta annos continuos in columna eodem pede consisteret, ut perditus et pernox orationi vacaret, penè sine cibo et somno viveret, ut portentum orbis, neque tam homo, quam angelus in carnem lapsus esse videretur. Cur ergo, inquit, nos qui toties S. Scripturam legimus, hos æstus, has vite mutationes non persentiscimus? quia eas obiter et oscitantem legimus, ut merito usurpare possimus illud S. Marciani apud Theodor. in Philotheo, qui rogatus ab episcopis dicere verum salutis, ait: Deus quotidie loquitur nobis per suas creaturas, et per sacram Scrip., et tamen ex his parvam utilitatem capimus; qui ergo ego loquens vobis prodero, qui cum aliis amito hanc utilitatem?

Vidit olim inter omnes vates maxime arcana Ezechiel fluvium magnum egredientem subter limen domus Domini, quem pertransire non potuit, quoniam intumuerant aquæ profundi torrentis, inquit, qui non potest transvadari: *cumque me converterissem, ecce in ripâ torrentis ex utraque parte ligna multa nimis; ad quam hæc? omnes utique sancti, tam prisca quam novi, tam legis quam Evangelii, qui ad Evangelistam, Apostolorum et Prophetarum fluentia consistentes, quasi arbores pulcherrimæ semper vernant, et amoenâ suavique fructuum omnium copiâ luxuriant; idem enim fluvius utramque fovet alitque ripam, idem, inquam, Spiritus sanctus, Scripturæ auctor, unam et eodem tendentem, per diversa licei secula, Scripturam contexit, tamque novo, quam veteri Instrumento, vitalem eâ piis omnibus succum instillavit; si quidem eum haurire velimus.*

12. Jam verò, ut ab altiori principio hæc repetamus, videamus quale et quantum sit S. Script. argumentum? quæ materia vix verbo dicam; S. Scrip. objectum habet omne seibile, disciplinas omnes, et quidquid scrii potest, suo sinu complectitur, ideoque universitas quædam est scientiarum, scientias omnes vel formaliter, vel eminenter continens. Origenes comment. in c. 1 S. Joannis: *Divina, ait, Script. mundus est intelligibilis, suis quatuor partibus, veluti quatuor elementis constitutus; cuius terra est veluti in medio centri, scilicet historia; circa quam aquarum similitudine abyssus circumfunditur moralis intelligentiæ; circa historiam et ethicam, veluti duas mundi hujus partes, aer ille naturalis scientiæ circumvolatur; extra autem omnia et ultra, æthereus ille et igneus ardor empiriæ*

40
caeli, id est, superna contemplatio divinæ naturæ, quam Theologiam nominant, circumglobatur. Hæc Orig. Ex quo rursùm, sicuti sensum historicum terre, et tropologicum aquæ; ita rectè allegoricum aeri, anagogicum igni et ætheri adaptes.

13. Verùm ego amplius contendo, S. Scripturam sensu, non tantum mystico, sed solo etiam litterali, qui primas tenet, quemque per omnibus consecrari oportet, omnem scientiam, seibile omne complecti.

Hoc ut demonstrem, statuo triplicem rerum ordinem, ad quem philosophi et theologo res universas referunt. Primus est naturæ sive rerum naturalium; secundus, supernaturalium et gratiæ; tertius, divinæ essentiæ cum suis attributis, tum essentialibus, tum notionalibus. Primum naturæ ordinem perverstigat physica, et aliæ naturalis philosophiæ disciplina; secundum et tertium in hæc vitâ doctrina revelata, quæ ad fidem et theologiam pertinet; in alterâ visio divinitatis, quæ sanctos et angelos beat. Jam S. Scripturam primum etiam rerum naturalium ordinem pertractare, docet D. Thomas statim ipso in limine Summæ Theologiæ; primæ enim questionis art. 1, quo querit, utrum præter philosophicas disciplinas, aliâ doctrina sit necessaria; respondet duplici conclusione. Prior est: *Necessaria est ad humanam salutem doctrina quædam à Deo revelata præter philosophicas disciplinas, scilicet ad ea cognoscenda, quæ hominis intellectum et naturæ vires excedunt. Secunda: Eadem doctrina revelata necessaria est etiam in his, quæ lumine naturali per philosophiam investigari possunt.* Rationem addit: quia hæc veritas per philosophiam à paucis, per longum tempus, et cum admissione multorum errorum acquiritur; revelatæ ergo opus est, quæ philosophiam dirigat, corrigat, et faciliè certoque ad omnes transmittat.

14. Illustri exemplo sunt philosophorum principes, Plato et Aristoteles, qui insigni ingenio multa quidem assecuti sunt, sed multa etiam tam ambigüe, tam obscure, ut commentantium Græcorum, Latinorum, Arabum, multis seculis in iis explicandis desudavit industria. Taceo errores, et quidem crassissimos; verbî gratiâ, quòd Plato doceat Deum esse corporeum; Deum esse animam mundi, quæ magno ejus se corpore miscet, deos quosdam esse juniores et minores; animas corpori præexistisse, et in corpore, quasi in carcere, prioris vite scelera luere; scientiam nostram tantum esse reminiscientiam; in republicâ uxores debere esse communes; mendaciam subinde utendum esse quasi elibero; hominum, animalium, seculorum, rerumque omnium fore revolutionem, ut post decem annorum millia iidem hic omnes studentes, docentes, audientes sedeamus; sic animarum regressum, et palingenesiam fore, scilicet:

*Ubi mille rotam volvere per annos,
 Rursus ut incipiunt in corpora velle reverti.*

Quin etiam, ut ex eodem fonte censuit Pythagoras, à corpore in corpus, jam hominis, jam pecudis denigrent: unde ipse de se aiebat: *Ipee ego me memini,*

quis non credat? *ἀπέσθη ἔρα* (spectatum admissi risum teneatis).

*Ipee ego me memini Trojami tempore belli,
 Panteides Euphōrbis erum, cui pectore quondam
 Hæsi in adverso gravis hasta minoris Atridae.*

Nonne hic verissimum est scitum illud Hebræorum adagium: *Ascet ric core lenore le omen labore*, hoc est: qui faciliè et temerè credit doctori, discrediti creatori?

15. Aristoteles verò (in cujus ingenio natura ostendit extremum potentia suæ, ait Averroes) primum motorem Orienti affligit; asserit eum moveri fato et naturali necessitate; mundum hunc esse ab æterno; futurorum contingentium non esse determinatam veritatem; Deum ea determinatè non scire: animæ verò immortalitatem, Dei circa homines et res sublunares providentiam, futuras penas et præmia, vel pernegat, vel ita obscurat, ut sepiâ suis spiris involuta agnoscere explicarique non possit, et à multis ob affectatam obscuritatem, ingeniorum caruifex dictus sit et habitus. Has luminis naturalis tenebras pervidentes Democritus et Empedocles, simpliciter confessi sunt, nihil verè à nobis sciri. Socrates aiebat se tantum id scire, quòd nihil sciret; Arcesilas, ne id quidem sciri posse. Anaxagoras cum suis, censuit scientiam omnem nostram esse meram opinionem; tantum ita nobis videri; imò non certò sciri, an nix sit alba, sed ita nobis videri; posse enim sensus omnes decipi, sicut decipitur visus omnium certissimus, cum columbæ ob refractos luminis radios, coloribus celestibus variegatum videt, cum verè nulli tales in columbâ existant.

16. In hæc ergo nostræ caligantis aciei nocte, pelago et abyso, doctrina revelatæ lucernâ, quasi pharo est opus. *Lucerna pedibus meis, ait regius Psaltes, verbum tuum, et lumen semitis meis; narraverunt mihi iniqui fabulationes, sed non ut lex tua.* Sapientia hæc vera et solida non est, ait Baruch, 3, 22, *audita in Chanaan, nec visa in Theman; filii quoque Agar, qui exquirunt prudentiam quæ de terrâ est, negotiatores Merrhæ et Theman, et fabulatores, et exquisitores prudentiæ et intelligentiæ, viam sapientiæ nescierunt, neque commemorati sunt semitas ejus; sed qui scit universa novit eam, qui præparavit terram in æterno tempore; qui enitit lumen, et vadit; hic est Deus noster, hic advenit omnem viam disciplinæ, et tradidit illam Jacob pueris, et Israel dilectio suo; post hæc, ut scilicet hanc scientiam perderet, in terris visus est, et cum hominibus conversatus.*

17. Queris ergo, quo loco Physicâ, Ethicâ, Metaphysicâ in sacris Litteris doceantur? Dico, Physicam, etiam primævam, et à sui origine tradi in Genesi, in Ecclesiaste, in Job; Ethicam per brevissimas gnomas et sententias in Proverbis, Sapientiâ, Ecclesiastico; Metaphysicam maxime in Job, et in Psalmis, quibus per hymnos Dei potentia, sapientia, immensitas; ad hæc, ejus opera, angeli scilicet, atque omnia celebrantur. Historiam et chronologiam ab ipso mundi exordio ad Christi penè tempora, aliunde non certiorum, non jucundiorum, non magis variam, quam ex Genesi, Exodo, libro Josue, Judicum, Regum, Esdrâ,

Machabeis petas. Quam sacra Scriptura sophisticæ damnet, quàmque solida argumentatione et logicâ utatur, docet S. Augustinus lib. 2 de Doctrinâ Christianâ, c. 55. Geometria patet in fabricâ tabernaculi et templi, tum Salomone, tum illius tam mirè dimensî apud Ezechielum. Merito proinde dixit S. Augustinus extrinsecum lib. 2 de Doctrinâ Christianâ: *Quantum, inquit, minor est aurî, argenti, vestisque copia, quam de Ægypto secum Hebræus populus abstulit, præ divitiis, quæ postea Hierosolymæ, maxime sub Salomone, consecutus est, tanta est cuncta scientia, etiam utilis, collecta de libris Gentium, si divinarum Scripturarum scientiâ comparetur; nam quidquid homo extra didicerit, si noxium est, ibi damnatur; et cum ibi quisque ingenerit omnia, quæ utiliter alibi didicit, multo abundantius ibi inveniet ea quæ nusquam omnino alibi, sed in illarum tantummodo Scripturarum mirabili altitudine, et mirabili humilitate discuntur.* Ancillarum enim illi, quæ domine et reginæ, omnes liberales disciplina, omnes lingue, omnes scientiæ atque artes, quæ certis singulis terminis continentur. Sacra autem hæc scientia ambit omnia, complectitur universa, omniumque usum suo jure sibi assumit, ut proinde quasi omnium perfectissima, omnium finis est scopus, ultimo loco veniat addiscenda.

Sic ergo sacre Litteræ primum rerum, puta naturæ ordinem, maxime quæ Deum, Deique attributa, animæ immortalitatem, libertatem, penas, præmia, creaturæ omnia tangit, certius et solidius quam naturales scientiæ, persequuntur, easque, sicubi aberrant, in viam reducent.

18. Quod ad secundam gratiæ, et tertium divinitatis ordinem, nemo non videt cum D. Thomâ, hæc philosophis incognita fuisse (cum naturæ lumen transcendant) et sine Dei revelatione, sine Dei verbo sciri non posse. Vident ergo, ut omnes rerum ordines sacra Scriptura ambiat, omnibus se insinuet, et quasi sol sapientiæ omnis veritatis radios à se diffundat.

19. Aristoteles, vel quisquis est auctor, libro de Mundo, querens quid sit Deus? *Hoc in mundo, inquit, est Deus, quod in navi gubernator, quod in curru auriga, in choro præcursor, in civitate lex, in exercitû imperator; nisi quòd illis principatus laboriosus est, perturbatus et anxius, in Deo facilissimus, liberissimus, ordinatissimus.* Idem diximus de S. Scripturâ, quæ aliis scientiis dux est, lex, princeps et moderatrix. Empedocles verò rogatus quid esset Deus? respondit: Deus est sphæra incomprehensibilis, cujus centrum est ubique, circumferentia nusquam. Sic roganti quidnam sit S. Scripturâ? rectè dicas: Sphæra est disciplinæ incomprehensibilis, cujus centrum est ubique, circumferentia nusquam: Dei enim verbum est Scripturâ sacra. Quare ut mentis nostræ verbum mentem ipsam, ejusque sensa omnia refert, ita S. Scripturâ mentis divinæ verbum, in sese unicum, et divino intellectui et cognitioni quasi adequatum (quo scilicet se, res omnes, naturales et supernaturales, Deus uno mentis cernit in actu) exprimit per multa et varia, ut mentis nostræ angustias, quæ unicum illud vastissimum non cepit, totum quidem, sed frustratim quasi pueris, per

perdidit: hæc de causâ Bethlehem, et loca sancta adiit; hæc de causâ veteres omnes græcos Latinosque commentatores, teste sancto Augustino, legerat, quorum plerisque ipse quos secutus sit, omnium ferè commentariorum suorum prologis præmittit; et graviter incusare solet eos, qui absque Dei gratiâ et doctrinâ maiorum, scientiam sibi vindicant Scripturam.

Porrò sanctus Augustinus illud ingenii acumen, quod Prædicamenta Aristotelis se solo pervaserat, adeoque nihil volvere solebat, quin protinus illud assequeretur, mox à suâ conversione, divi Ambrosii suavis, Isaiam Prophetam in manus accipiens, illic profundo eloquiorum ejus absterritus, cum primam ejus lectionem non caperet, retuli pedem, distulitque eum, dum in dominico eloquio ferè exercitator. Sed et multo post ad Volusianum scribens, Epist. 2: « Tanta, ait, est christianorum profunditas litterarum, ut in eis quotidie proficerem, si eas sola ab incute ætate (notate verba) usque ad decrepitam cenectionem, maximo otio, summo studio, meliore ingenio conare addidere. Præter fidem enim tam multa, tantaque multiplicibus mysteriorum umbræ et culis opaca, intelligenda proficientibus restant, tantæque non solum in verbis, verum etiam in rebus lætæ altitudo sapientiæ, ut amosissimis, acutissimis, flagrantissimis cupiditate discendi hoc contingat, et quod eadem Scriptura quodam loco habet: *Cum concipere summaverit homo, tunc incipit.* »

55. Difficultatem augent idiotismi hebræi et græci, ubique sparsi, ad quos pervenendos opus esse utriusque lingue cognitione, docet S. Augustinus lib. 2 de Doctrinâ christianâ cap. 10. Duabus enim de causis non intelliguntur quæ scripta sunt, si aut ignotis, aut ambiguis signis verbisve obtentur: utrumque non rarum est in quâlibet versione, quâ ab uno idiomate in aliud quippiam transfunditur. Porrò, *contra ignota signa*, ait Augustinus, *magnum remedium est linguarum cognitio.* Sunt enim quedam verba, quæ in usum alterius lingue, per interpretationem transire non possunt; licet doctissimus sit interpres, nec à sensu auctoris devius aberret, quæ sit ipsa sententia non apparet nisi in eâ lingua inspicatur, quam interpretatur. Inter alia hoc offert exemplum: *Sparia vitulamina non habunt radices altas*, Sapient. 4, vers. 5; græcizat enim interpres, et quasi à *μυρρα ποσειδωννιτι*, id est, à vitulo vitulamina, deducit; *μυρρα ποσειδωννιτι* autem sunt stolones, sive propagines, et novi surculi ex arbore præcisi, et in terrâ plantati. Sanè quàm hebræis græcisque idiotismis latini abundant codices sacri, luce est clarior, ut non sine causâ idem Augustinus 2 Retractat. septem libellis, qui etiamnum extant, formulas phrasium sacræ Scripturæ collegisse se memoret. Quod imitatus est postmodum Eucherius Lugdunensis libro de Formis spiritualibus, et post eum hocce etiam seculo complures alii.

56. S. Augustino consentit S. Chrysostomus quando in Genesim scribens, Homil. 21, neque syllabam, neque apiculum esse in sacris Litteris, in cuius profundis

non lateat grandis quispiam thesaurus, non dubitat asserere; ac proinde nobis opus esse divinâ gratiâ, et à Spiritu sancto collustrati, eloquia divina ædeamus. Amplius audet Gregorius Magnus et pontifex et Doctor; tot enim tamque abdita, in Ezechielis commentans, in sanctis voluminibus agnoscit mysteria, ut asseveret quedam mortalibus necdum reserata, solis coelestibus patere spiritibus. Mirabimur jam Gregorium, Augustinum, Ambrosium, Eusebium, Origenem, Hieronymum, Cyrillum, et universum sanctorum Patrum chorum, tam impensè sacris Libris noctes et dies insodasse? Mirabimur eos in hæc disciplinâ principes et palmares consensisse, nec alium eos studiorum horum, quàm vitæ finem fecisse? Mirabimur, Hieronymum Gregorio Nazianzeno et Didymo, Ambrosium Basilio, Augustinum Ambrosio, Chrysostomum Eusebio, aliosque suis præceptoribus usos? Mirabimur, jam inde à nascente Ecclesiâ, scholas sacrarum Litterarum erectas? De Alexandrinâ enim, tot Doctorum et Præsulum parente, nemini dubium est; de cæteris sat evincunt Patrum lucubrations, quæ multis antequàm theologia scholastica methodo traderetur, sæculis elaboratæ, penè in hoc argumento, in hæc unâ materiâ versantur.

Constantinopoli olim celebre fuit monasterium, quod ab auctore, et à sacrarum Litterarum, ac vitæ perfectioris studio, Studii nomen accepit, cui præfuit S. Plato; post quem Theodorus Studita sub annum Domini 800, tot ingenii sui et pietatis, et sacris Litteris reliquit monumenta, suos discipulos more veterum monachorum iis describendis occupans; quibus et absens et præsens cum iconoclastis impet. et Constantino Copronymo, et Leone Isaura forti agone et duello congressus hæresim jugulavit et palmata sanctæ fidei tropheæ æternæ memoriæ consecravim.

57. Ex Angliâ, audi Venerabilem Bedam in historiâ Anglicanâ: « Ego, ait, septennis monasterium ingressus, ubi totâ vitâ meditantis Scripturæ operam dedi, atque inter observantiam disciplinæ regularis, et quotidianam cantandi in Ecclesiâ curam, semper et aut discere, aut docere, aut scribere dulce habui. » Hinc in omnes penè sacræ Scripturæ libros, Bedæ extant commentaria, adeoque nec morbo ipse destitit; quin verò ultimâ infirmitate in Evangelio S. Joannis laboravit, et penè animam agens, ut absolveret, acito scribâ: *Accipe, ait, calaman, et festinanter scribe, et tandem: Benedi, inquit, consummatum est, et cæcunem canens: Gloria Patri, et Filio, et Spiritui sancto, placidissimè spiritum emisit pro fidei labore Dei visione beandum, anno à partu Virginis 751.*

Venerabili Bedæ æqualis fuit Albinus, vel Alcuinus Flaccus, qui Caroli Magni vel præceptor fuit, vel potius familiaris; hic Eboraci in Angliâ sacras Litteras palmâ docebat; unde ad eum audiendum, ex Frisîâ S. Ludgerus Eboracum concessit, tantumque profuerit, ut ad suos reversus Frisiorum Apostoli nomen mereerit. Testes sunt Annales Frisîæ et auctor vitæ S. Ludgeri. Apud Belgas, S. Bonifacius cum suis, Christi legem propagans, jugiter sancti Evangelii codicem secum

deferrebat, ad eum nec in martyrio dimiserit; quin verò cum anno Domini 755, in ejus caput 4 rasî ense vibrarent, ipse hunc codicem, quasi spiritualem clypeum objecit, et illustri miraculo, licet ense acuto pro medio sectus sit liber, nulla tamen littera eâ sectione abolita est.

58. Apud Francos rex et imperator Carolus Magnus, imò ter maximus, eruditione scilicet, pietate, et laude bellicâ, sacrarum Litterarum scholas tum alibi, tum Parisiis (ad eum vetus est hæc academia, quæ Coloniensis est mater, Lovaniensis avia), instituit. Quin et psallendi disciplinam diligentissimè emendavit. Adeo verò sacris Litteris deditus fuit, ut eis immortuus sit. Auctor est Teganus in vitâ Ludovici, Carolum sub obitum, coronato Aquisgrani Ludovico filio, totum se orationibus, elemosynis, et sacris Litteris dedisse; scilicet quatuor Evangelia ad græca et syra egregie correxit agens penè animam. Merito ergo Caroli codex religiosè Aquisgrani, ut ipse vidi, asservatur.

Quare quod concilio Lateranensi sub Innocentio III, de cathedrâ sacrarum Litterarum sancitum est, non nova, sed veterem innovans consuetudinem firmans habenda est sanctio. Nimirum, simili tam sedulâ curâ providit et Tridentina synodus, ne mos ille usque labasceret, ut sess. 5, fusc de lectione sacræ Scripturæ statuat et sanciat, edicaturque, ut in omnibus Canonicorum coetibus, Monachorum etiam et Regularium, omnibusque publicis gymnasiis eadem stabilatur, dotetur, promoveatur; utque tam docentes, quàm discentes Beneficis ecclesiasticis ornati, fructum proreptione jure communi concessâ, in absentia fruantur. Et sanè, cum sectatorum hostium nostrorum omnis hic desudet industria, ut non nisi Scripturæ crepent, pudeat christianum et orthodoxum theologum, vel tantillum illis concedere, pudeat ab eis vinci ac superari; quin verò non tantum verba sacræ Scripturæ crepent, sed et sensum genuinum rimentur. Ita tela hæreticorum in ipsosmet retorquebunt, et è Scripturâ hæreses omnes revincunt et jugulabunt. Fecit hoc solide et exactè illustrissimus Bellarminus, fidei hyperaspistes et hæresum strator, in suis controversiis: quod opus proinde impenetrabile est et incomparabile, nec à Christi temporibus hæcque simile in hoc genere vidit Ecclesiâ, ut merito, veritatis catholice murus et antemurale vocari possit.

59. Atque ex his omnibus facile est pervidere, quàm incensâ, quàmque constanti diligentia instructum, disciplina hæc discipulum postulet, quâ rursus animi comparatione ad eam accedere, quibusve fidei præsidis oporteat. Nimirum prima comparatio ut quis fructum ex hoc studio colligat, est crebra sacræ Scripturæ lectio, auditis crebre, viva doctoris vox, et in hisce constantia, quia divinatio est in ore doctoris, in doctrinâ non errabit os ejus. Plutarchus lib. de Educat. puer. docet memoriam esse cellam pœnuarum disciplinarum. Plato in Theætetio asserit memoriam esse matrem musarum, et sapientiam esse memoriæ et experientiæ filiam. Id eum alibi, tum

maximè in sacrâ Scripturâ teste S. Augustino lib. 2 de Doctrinâ christianâ, cap. 9, locum habet, quæ tantâ rerum varietate, tot libris et sententiis constat. Ea propter Ecclesiâ, ut nostram hic memoriam juvet, nobis in quotidianâ tum sacrificii Misse, tum Horarum Canonicarum officio, ita Bihlorum pensum distribuit, ut quotannis totum persolvamus. Eodem juvant tum alia, tum plus ille Ecclesiasticorum et Religiosorum usus, ut in coenâ et prandio ad mensam, caput nimirum unum è Bibliis prælegatur, et prisco Patrum more cibi sacris Litteris condantur. Sic Tridentina synodus statim initio sessionis 2, præcipit, ut in Episcoporum mensis divinarum Scripturarum lectio admisceatur. Insuper nec omittant theologi, quod doctissimorum legibus præscribitur, ut quotidianâ lectione Scripturam sibi familiarem reddant.

Ita S. Augustinus lib. 2 de Doctrinâ christianâ cap. 9: « In his omnibus libris, inquit, timentes e Deum, et pietate mansueti querant voluntatem e Dei; cujus operis vel laboris prima observatio est, et ut diximus, nosse istos libros, etsi nondum ad intellectum, legendo tamen vel mandare memoriæ, et vel omnino incognitos non habere; deinde solerti diligentiusque singulorum sensa pervestigare. Et S. Basilii prologo in Isaiam: Requiritur, ait, assidua in Scripturâ exercitatio, ut majestas atque arcantum divinorum verborum perpetuâ meditatione animo imprimatur.

40. Secundò, insignis eodem dispositio est humilis animi modestia, de qua S. Augustinus Epist. 56, ad Dioscorum: « Non aliam, ait ad capessendam et obtinendam veritatem, et sacram sapientiam viam munias, quàm quæ munita est ab eo, qui gressum nostrorum, tanquam Deus, videt infirmitatem. Ea est autem prima humilitas, secunda humilitas, tertia humilitas; et quoties interrogares, hoc idem dicere. Itaque sicuti Demosthenes èloquentiâ pronuntiationi primas, secundas, tertias, dabo humilitati, quam Dominus noster ut doceret, humilitas est: nascens, vivens, et moriens.

Idem lib. 2, de Doctrinâ christianâ, cap. 41: « Cogitet, inquit, Scripturæ studiosus illud Apostolicum, et Scientia inflat, charitas ædificat; illudque Christi: *Discite à me, quia mitis sum et humilis corde*, ut in humili charitate radicati et fundati, possimus comperendere cum omnibus sanctis; quæ sit latitudo, et longitudo, altitudo et profundum, id est, crucem e Domini; quo signo crucis omnis actio christiana describitur, bene operari in Christo, et ei perseveranter inherere ac sperare cœlestia. Per hæc actio nem purgati, valebimus cognoscere etiam supereminentem scientiam charitatis Christi, quæ æqualis est Patri, per quem facta sunt omnia, ut implemur e in omnem plenitudinem Dei; ubi enim humilitas, et ubi sapientia, ait Salomon Proverbiorum cap. 2, et e Christus ipse: *Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et terre, quia abscondisti hæc à sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis, ita Pater, quoniam sic e placuit fuit ante te.* »

sublato ve amare passionum, sacramenta Scripturarum velut naturaliter incipient contemplari.) Sane hæc vite sanctitas Franciscus, Antonius, Paulus, illiteratos altissima eloquiorum Dei mysteria et sensa edocuit, vel maximè. Quare si sancta anima, si precibus nixus, Deoque fretus huc accedas, sedulusque adsit labor, ut nulla transeat dies, quâ, quod de Cypriano Tertulliano in dies lectante, memorat S. Hieronymus, non postules, *da magistrum*, superabis celeri facilitate quidquid hic est difficultatis, recreabitque quod fulget in cortice sapientiae, sed pascet suavis quod in medullâ est celestis adipis; neque verebere tandem quamvis veterosum hæreticum, etiamsi omne biblicum opus memoriâ calleat. Hoc enim ferè est omne eorum studium, quo nos impetunt: quibus nos isidem armis occurrere, nobisque nostra ab injustis possessoribus vindicare docet, ut audacter hoc genere cum his manus conserentes, suis eos telis debilitemus; neque rursùm cathedram extimesces, licet doctam et celebrem; sed securus fidensque, affatim doctis conceptibus, sententiisque sacris solidè germanicè instructus, ecclesiasten ages. Porrò Scholastica nequitiam id sibi noxè duces, sed lubens, quasi germane suæ, auxiliatricem accipiet dabitque dextram, ac patriet operas utrique profuturas.

48. Ad me quod attinet, scio sentioque quid molis sustineam, quàmque inviâ hactenus calcanda sit via; aliud enim longè est, prolixos evolvere commentarios, ambiguo sæpè fructu; aliud breviter sensum è Patribus reddere, historicumque allegorico jungere, et aliorum ab altero secernere. Scio Nazianzeno duce, mediâ via inter eos qui crassiore ingenio litteræ immorantur, et eos qui solâ allegoricâ speculatione impensè delectantur, incedendum; alterum enim Judaicum est atque abjectum, alterum inceptum ac somniorum interpretis, parique utrumque reprehensione dignum; et quod S. Augustinus lib. 17 de Civit. c. 5, docet, multùm mihi audere videntur, qui in Scripturis omnia prorsus significationibus allegoricis involuta esse contendunt; ut in hoc extremum devius fecit Origenes dum historicam fugiens, imò elidens veritatem pro eâ sæpè quippiam symbolicum supponit; dum Evæ ex Adami costâ formationem spiritaliter accipiendam putat, arbores paradisi, angelicam fortitudinem; tunicas pellicæ, corpora humana; et plura similia mysticè interpretatur, atque *ingenium suum*, nimis utique precellens, *Ecclesiâ faci Sacramenta*, ait S. Hieronymus lib. 5 in Isaiam, ideòque illam Cassiodori censuram incurrit: *Ubi bene Origenes, nemò melius; ubi malè, nemo pejus*. Verùm quis nobis hæc Œdipus interstinguendo definit? quod de Sacerdotibus dixit S. Hieronymus: *Sacerdotes multi, sacerdotes pauci*; hic verè de interpretibus dixerim: interpretes multi, interpretes pauci. Ambrosius et Gregorius mysticum ferè reddunt sensum; Augustinus, Chrysostomus, Hieronymus, et ceteri Patrum nunc historicum, nunc mysticum eadem orationis serie perterunt, ut plus quàm Lydio opus sit lapide, ad historicum, qui fundamenti vicem tenet, in Patribus vestigandum.

Jam quàm paucos interpretem invenire est, qui graecis et hebraeis imbuit fontibus, genuinam eorumdem phrasim reddiderint, eosque nostræ editioni per omnia conciliaverint! Quid ergo? desudandum hic mihi video, entidandumque, ut multa legens, multa disquirens, apiculis imiter, et melliegium è floribus ad id aptioribus, lecto examine conficiam; ut historicum primò sensum, exactâ discussione vestigem; sicubi is apud varios erit varius, indicabo; atque in tantâ opinionum multitudine, quæ anxios sæpè fluctantesque tenet, et obturbat auditores, eum qui maximè textui consonus est, præferam et seligam. Quâ in re Vulgatam semper, decreto concilii Tridentini, editionem tuendam duxi. Hebraea verò sicubi dissonare videantur, quò hæreticis respondeamus, Vulgatæ consentientia ostendere emittat; et si quem alium nostræ tamen non adversum, sed, doctumve suggerant intellectum, eum afferam; si, ut in latinis hebraea reddam verbis, ut et qui hebraea nesciunt, ac assequantur; et qui sciunt, fontes consulere possint; verùm hæc omnia parcè, et non nisi ubi res exigit.

49. Quod ad Rabbinos attinet, nulla mihi cum eis erit communio, nisi quâ parte cum catholicis doctoribus conspirant, aut Christianos, et maximè S. Hieronymum, ut in multis deprehensum est, tacito nomine sequuntur; ceteroquæ gens hoc hominum vulgare, abjectum, hebes, omnisque litteraturæ persperam inde ab Hierosolymorum vasitate, quâ tota gens regno, civitate, templo, literis exuta et derelicta jacet, juxta Osee vaticinium, sine rege, sine principe, sine sacrificio, sine altari, sine ephod, sine theraphim. Mysticam verò intelligentiam ad eò non quàm ipse comminiscat, ut suis semper eam tribum auctoribus; et sicubi ea erit illustrior, paucis complectar; aliàs unde petenda sit, digito ad fontes intento commonstrabo. Porrò hæc omnia majori brevitate faciam, quàm feci in Epist. Paulinas, ut universum biblicum curriculum, paucis annis et tomis ad caleem (Deus vires ac gratiam dederit), perducam. Quàm verò hic indefessus requiratur labor, et studium cum acri judicio, ut graeca, hebraica, latina, syra, chaldaea, lectiones codicum variantes consulas; Patres graecos, latinos, recentiores interpretes in diversissima abeuntes, adeoque prolixos evolvas; de singulis censuram feras, quid error sit, quid fidei, quid certum, quid probabile, quid improbabile, quid literale, quid maximè genuinum, quid allegoricum, et tropologicum, anagogicum; omniâque distilles, et in tria verba conferas; sæpè ipse sensum litteralem genuinum invenire, et primus glaciem perfringere debeas, non eredit nisi expertus. Felix auditor et lector qui compendio, docentis labore hoc omni fruitur. Doctor martyrium aveat, et pro sanguine spiritus nobilissimos Deo consecrat et exhauriat, cum isque oculos, cerebrum, os, ossa, digitos, manus, sanguinem, suæcum omnem vitamque ipsam impendat, et lento martyrio ei reddat, qui primus suam, Deus pro nobis homulis dedit. Fortitudinem meam ad custodiam, non questum, non plausus, non glorie

fumos accupabor; culpent, laudent; plaudant, plaudant; non morabor; non tam stultus, nec tam parvi animi sum, ut tam vili vanitate labores et vitam meam vendam. Ecquis, si cum D. Thomâ munitioni seculo remiserit, et à Christo è cruce audiat: *Benè scripsisti de me, Thomâ, quæ ergo erit merces tua?* non statim cum eo respondeat: *Non alia quàm tu, Domine, merces mea magna nimis; mihi mundus crucifixus est, et ego mundo; opera mea, non mea, sed tua sunt dona, tibi tua reddo; tu docuisti meam infantiam, viam in invio ostendisti, infirmitatem mentis æquè ac corporis roborasti, tenebras tuâ luce dispulisti, quia quæ infirma sunt mundi eligis, ut confundas fortia, et ignobilia mundi, et contemptibilia, et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destruas, ut non gloriaretur in conspectu tuo omnis caro; sed qui gloriatur, in te uno gloriatur.*

50. Quid ergo? omnia poma nova et vetera, dilecti mi, servavi tibi; ego dilectio meo, et dilectus meus mihi, qui pascitur inter lilia; ponè me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum; quia fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus emulatio; fasciculus myrrinæ dilectus meus mihi, inter ubera mea commorabitur; sed et erit post myrrinam hanc, botrus Cypri dilectus meus mihi, in vineis Engaddi. Quod ut cumulât præstet, sanctos omnes, et maximè tutelares, æternæ Sapientiae matrem Virginem, S. Hieronymum, et quem præ manibus habemus Mosen, assidè rogabo, ut sicuti S. Paulus D. Chrysostomo, ita ipse mihi quasi angelus magistralis assistat, et mihi scribendi, aliis legendi, utriusque intelligendi, eademque sapiendi, volendi, perficiendi, aliisque ea docendi, et persuadendi, ductor sit et doctor, ad consummationem sanctorum, in opus ministerii, in adificationem corporis Christi, ut crescam in illo per omnia; donec occurramus omnes in unitatem fidei, et agnitionis Filii Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, qui est amor noster, finis, meta et scopus omnis cursus, studii, vitæ et æternitatis nostræ. Amen.

SECTIO II.

De usu et fructu Pentateuchi, et veteris Testamenti.

51. Sunt nonnulli, qui vetus Testamentum quasi Judæis proprium, Christianis non æquè utile, aut necessarium; ac Theologo sufficere, si Evangelia, si Epistolæ sciat et intelligat, sibi persuadent. Persuasio hæc, quia practica, practicus est error; si enim speculativa sit, hæresis est, utraque noxia, utraque eliminanda.

Fuit hæresis Simonis Magi, ejusque sectatorum, Marcionis deinde, et Curbici Persæ (quem sui Manem, et Manichæum, quasi manna effusorem, honoris gratiâ nuncuparunt) atque Albigentium, et nuper Libertinorum, nec non Anabaptistarum quorundam, vetus Testamentum cum Mose proscriptentium; sed dispari fundamento. Simon, Manichæi et Marcionite vetus Testamentum à sinistra virtute, et malis angelis editum docuerunt; hoc enim Testamentum, inquit, Deum quemdam describit, qui ante lucem in tenebris

ab æterno versatus sit; qui veterit hominî sumere cibum scientiæ boni et mali; qui in angulo paradisi latitavit; qui angelis paradisi custodibus indigat, qui irâ, zelo, imò zelotypiâ laboret; indignantem, vindicantem, ignorantem et interrogantem: *Adam, ubi es?* Libertinî non literam, sed rationem et lubentiam suam fidei et morum ducem statuant. Anabaptiste spiritus enthusiasm agi et edoceri se jactant. Vident ætas nostra, quæ nulla non monstra vidit, fanaticum, qui de tribus orbis impostoribus, Mose, Christo, Mahomete (perhorresco) blasphemiam triumviratum in lucem dedit.

Nostrorum, qui vel tempus, vel laborem, vel inutilitatem causantur, ut vetus Testamentum negligant, tolerabilior est persuasio; ripsâ tamen errant, omninoque eodem tandem redit error; error dico, quia pugnat cum Mose, cum Prophetis, cum Apostolis, cum Ecclesiæ sensu, cum Patribus, cum ratione, cum Christo, cum Deo Patre et Spiritu sancto.

52. Cum Mose. Deuteronomi 17, v. 8: *Si difficile, inquit, et ambiguum apud te iudicium esse perspexeris, etc., facies quodcumque dixerint qui præsumt loco quem elegerit Dominus, et docerint te juxta legem ejus.* Quis hic non videt controversias de fide, moribus et ritibus, tam novas quàm veteres, esse lege Dei diducendas esse; et sacerdotes ac Theologos, ut esse defendant, legi, quasi Lydio lapide, uti debere? legi ergo tam veteri, quàm novæ student oportet.

Cum Prophetis. Isaias enim c. 8, 20, clamat: *Ad legem magis et ad testamentum, et Malachias cap. 2, e. 2, v. 19, firmiter propheticum sermonem, cui benè facitis attendentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco; et Paulus, ad Timotheum ep. 2, c. 5, 14, dilaudat quòd ab infantia sacras Litteras (veteres utique, quæ solè tum extabant) didicisset, quæ te possunt, inquit, instrere ad salutem, per fidem quæ est in Christo Jesu.* Omnis Scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in justitiâ, ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus.

Cum Christo. *Scrutamini, inquit, Scripturas, Joan. 5, v. 39; non dixit, ait Chrysost.* Legite Scripturas, sed *Scrutamini*, id est, cum labore et diligentia effodite arcanos Scripturarum thesauros, perinde ut qui in venis metallicis aurum et argentum studiosè scrutantur.

53. Cum sensu Ecclesiæ. Hæc enim in sacris, in mensis, in bibliothecis, in cathedris æquè vetus ac novum Testamentum, quasi custos fidelissima exhibet ac proponit; hæc, in conc. Trident. toto e. 1 de reformatione, S. Scripturæ perennem lectionem ubique revocari et stabiliri jubet; hæc Episcopos, Pastores Ecclesiæ futuros, ante consecrationem adigit, ut spondent se scire tam vetus, quàm novum Testamentum; quare